

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 25:2 (2020), SS. 83-109.

Makale Gönderim Tarihi: 29.09.2020 Makale Kabul Tarihi: 28.11.2020

Araştırma Makalesi

Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Acarlıoğlu*

Öz

İslâm'ın geldiği dönemde dünyada çok eşliliğe doğru bir eğilim bulunmaktaydı. Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamış millet ve kavimlerin bir çoğunda çok kadınla evlilik görülmekteydi. Kadınlarla evlenme hususunda bir kısmında sayı sınırı dahi bulunmamaktaydı. Hz. Peygamber'in (sas) gönderilmiş olduğu Cahiliye Arap toplumunda da çok kadınla evliliğin örnekleri görülmekteydi. İslâm dini çok evliliğe sınır getirmiş ve bu bağlamda kadınların uğradıkları mağduriyetler de giderilmiştir. Bu çalışmamızda Cahiliye döneminde çok kadınla evliliğe ışık tuttuktan sonra sahâbîler arasında çok evlilik görülmesinin temel sebepleri ele alınacak ve sahâbîler arasında çok evliliğin hangi düzeyde görüldüğü hususu üzerinde durulacaktır. Sahâbîler sosyo-ekonomik durumlarına göre gruplar halinde değerlendirilmeye çalışılacak ve bu katmanlar arasında görülen farklılıklar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Hz. Peygamber, Siyer, Sahabe, Çok Evlilik.

An Assessment of Marriage with Multiple Women in the Period of the Prophet (pbuh) in the Context of Marriages Made by Companions

Abstract

There was a tendency towards polygamy in the period when Islam appeared in the world. Marriage with many women was seen in all the nations and tribes who lived in different parts of the world.

Atf: Acarlıoğlu, Ahmet. "Sahâbîlerin Yaptıkları Evlilikler Bağlamında Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilik Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25:2 (2020): 83-109.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İsmail Kurtul İlahiyat Fakültesi, e-mail: ahmetacarlioglu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0609-7988

There was not a limit in Many nations on marriage with women. There were also examples of marriage with many women in the Arab society of Ignorance, where the Prophet (pbuh) was sent. The religion of Islam has set a limit to multi-marriage and in this context, the suffering of women has been eliminated. In this study, after shedding light on marriage with many women in the period of ignorance, the main reasons for having so many marriages among the Companions will be mentioned. The level of multi-marriage seen in the layers of the Companions will be emphasized. Companions will be tried to be evaluated in groups according to their social-economic status and the differences between these layers will be discussed.

Key Words: Islamic History, The Prophet Mohammed, The Life of The Prophet, Companions, Marriage.

Giriş

Çok kadınla evlilik hususunda unutulmaması gereken ilk şey, İslâm dininin onu emretmeyip ona sadece ruhsat vermiş olduğudur. Çok kadınla evlilik, dîni olmaktan ziyade sosyal ve kültürel bir gerçekliktir.¹ Aile algısı toplumdaki topluma değişkenlik gösterdiği gibi çok evlilik algısı da toplumdaki topluma değişkenlik arz etmektedir.² Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi aile yapısını anlayabilmek için dönemin şartlarını bilmek gerekmektedir. Çok kadınla evlenmenin siyasî, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok sebebi bulunmaktadır. Dönemsel ve bölgesel farklar da çok evliliğe etki eden unsurlardandır.³ İslâm dîni, aile ile ilgili birçok uygulamasını toplumsal şartları da göz önünde bulundurarak ortaya koymuştur. Burada çok eşlilikte adaletin sağlanmasının zor olduğu vurgulanıp tek eşliliğin daha uygun olduğu belirtildiği halde çok evlilik de yasaklanmamıştır. Bir nevi bu husus kültürel öğelere bırakılmıştır. Yine İslâm dini toplumda bu hususta meydana gelebilecek boşlukları cariyeliğe de izin vererek kapatmıştır. Bunun yanında evlenme ve boşanma ile ilgili ayrıntılar hukuki düzenlemelerle belirlenmiştir.⁴

1. Çok Kadınla Evlenmede Sınır

İslâm'dan evvel çok kadınla evlilikte bir sınırlama bulunmamakta olup yapılan bu evliliklerde kadınlar mağduriyet yaşamaktaydı. İslâm dininin çok evlilikle ilgili yaptığı düzenlemeler çoğunluğu itibariyle kadınların

¹ Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, İkinci Basım, (Konya: S.Ü.Yayınları, 1988), s. 341.

² Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1995) s. 97; Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile Yazıları*, (Ankara: AAKBY, 1990), c. 4, s. 387-388.

³ Adnan Demircan, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ailesi*, (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2014), s. 112; Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem*, 1/2, (2003): 10.

⁴ Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), s. 207.

mağduriyetlerini ortadan kaldırmaya yönelikti.⁵ Erkekler istedikleri kadar kadınla evlenebilmekteydiler. Onları sınırlayacak her hangi bir kural veya kanun bulunmuyordu. Bununla beraber o dönem tüm erkekler çok kadınla evlilik yapıyorlardı gibi bir algı da doğru değildir. Zira o dönem Arap toplumunda herkesin maddi durumu aynı olmayıp toplumun önemli bir kısmı açlık ve yoksulluk ile mücadele etmekteydi.⁶

Kureyş'in önde gelen isimlerinden birisi olan Safvân İbn-i Ümeyye Müslüman olduğunda altı kadınla evliydi. O dönemde çok kadınla evli olmak sıradan olduğu için burada sadece Safvan gibi eş sayısı ile ön plana çıkanları zikretme yoluna gidiyoruz. Mesela Kays b. Hâris el-Esedî'nin sekiz eşi vardı.⁷ Aynı şekilde Gaylân es-Sekâfî'nin on eşi⁸ olduğu rivayet edilmektedir. Mekke'nin fethinden sonra bunlar arasında Müslüman olanlardan Safvân İbn-i Ümeyye, Gaylân İbn-i Seleme, Urve İbn-i Mes'ûd ve diğerleri dördün üzerinde olan hanımlarını boşamak zorunda kalmışlardır. Zira Resûlullah, onlara eşlerinden sadece dört tanesi ile evli kalabileceklerini söylemiştir.

Cevâd Ali ise Sakif'ten çok evli kişileri sayar. Bunlar arasında sekiz evli olan Haris b. Kays'ı zikrettikten sonra hepsi de on kadınla evli olan Sakifli Müslümanları zikreder. Bunlar arasında Gaylan b. Seleme, Mesud b. Mu'teb, Mu'teb b. Amr b. Umeyr, Urve b. Mesud, Süfyan b. Abdullah, Ebû Âkil Mesud b. Amir b. Mu'teb vardır. Bunların hepsi İslâmı kabul ettiklerinde 10 kadınla evliydim. Hz. Peygamber'in bu kişilere: "Hanımlarından dördünü tut, diğerlerinden ayrıl"⁹ dediği rivayet edilmektedir. ¹⁰ İbn Sa'd ise Gaylân b. Seleme,¹¹ Kays b. er-Rebî¹² ve el-Hâris b. Kays el-Esedî'nin¹³ Müslüman olduklarında 9 hanımları olduğu Müslüman olduktan sonra ise Hz. Peygamber'in emriyle bunlar arasından dördünü seçerek diğerlerini boşadıklarını zikreder. Bu sahâbiler de Hz. Peygamber'in emri ile 4'ün üzerinde olan hanımlarını boşamışlardır. Urve'nin ise izin verilen sayının üzerinde olan hanımlarını boşamadan Müslüman olarak öldüğü haber verilmektedir.¹⁴ Yukarıda sayılan çok

⁵ Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 19-22.

⁶ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 4, s. 636; M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*. Sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 127; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, İkinci Basım, (Konya: S.Ü.Yayınları, 1988), s. 123.

⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 4, s. 634, 635; Günaltay, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*, s. 124.

⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Câmiü't-Tirmizî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), "Nikâh", 33; Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 4, s. 634, 635.

⁹ Tirmizî'nin bu hadisle ilgili Buhari'nin "mahfuz değildir" dediğini zikreder. Tirmizî, "Nikâh", 33.

¹⁰ Mâlik b. Enes (Yahyâ b. Yahyâ rivayeti), *el-Muvattâ*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), "Talâk", 29.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c.8, s. 66.

¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 8, s. 498.

¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 6, s. 158.

¹⁴ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 5, s. 547.

evli kişiler, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman oldukları gibi çoğunluğu da Sakif kabilesine mensuptur. Ayrıca bu örnekler bize Arap kabileleri arasında da çok evlilik oranlarının değişiklik arz ettiğini göstermektedir.¹⁵

Hicretten sonra Medine'ye bakıldığında ilk dönem Müslümanlar arasında tek evliliğin veya iki evliliğin yaygın olduğu görülmektedir.¹⁶ Mehmet Birekul'un yaptığı çalışmaya göre iki evli olan kişilerin çoğunluğunu cariyesinden çocuk sahibi olan kişiler oluşturur.¹⁷ Sahibinden çocuk doğuran cariyeler ümmü veled statüsü kazanır. Sahâbî onu çocuğu olduktan sonra satamaz ve vefatından sonra bu kadın özgürlüğünü elde etmiş olur. Fakat çok evlilikte geçerli olan 4 haddi onun için geçerli olmaz.¹⁸

2. İslâm'da Tek Evliliğin Esas Olması

İslâm dini en ideal evliliğin tek kadınla evlilik olduğunu belirtir. Bununla ilgili ayet-i kerimede "*Ne kadar uğraşsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocasını hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayışı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir*"¹⁹ buyrulur. Burada çok kadınla evlenecek kişilerin ne kadar çaba sarfederlerse etsinler sevgi ve muamelede eşleri arasında fitraten adil olamayacakları belirtilir.

İslâm çok kadınla evliliğin gerçekleşmesini belirli şartlara bağlamıştır.²⁰ Bunun tesiri ve biraz da önceki döneme bir tepki olarak ve hem de Kur'ânda tek evli eşliliğe teşvik edilmesinin etkisiyle ilk dönem İslâm toplumunda zaruri durumlar dışında tek eşle evliliğin yaygın olduğunu görmekteyiz.²¹ Hz. Peygamber'den sonra sahâbîler arasında da çok kadınla evlilik oranlarının arttığı görülmektedir.

3. Çok Kadınla Evlenmenin Sebepleri

Çok kadınla evlenmenin birçok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı İslâm'dan evvelki Cahiliye Arap toplumunun sosyal yapısı ile alakalı iken bir

¹⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi Vakıdı, (ö. 207/823), *el-Megâzi*, thk. Marsden Jones. 3. (Baskı. y.y.: Darü'l Kütüb, 1984), c. 1, s. 202-203, c. 3, s. 998; Buhârî, "Nikâh", 7. Bkz. Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 20.

¹⁶ Rıza Savaş, *Raşit Halifeler Döneminde Kadın*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996), s. 157.

¹⁷ Mehmet Birekul, Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile: Sosyolojik Bir İnceleme*, (Konya: Yediveren Yayınları, 2001), s. 134-5.

¹⁸ Joseph Schacht, "Ümmü Veled", *MEB İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1986), c. 13, s. 110.

¹⁹ Nisâ 4/129.

²⁰ Cin, *Evlenme*, s. 125.

²¹ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*. Haz. Yasin Aktay, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), s. 58.

kısmı ise İslâm'dan sonraki toplumun sosyal yapısı ile alakalıdır.²² Bununla beraber çok evlenmenin sebepleri açıklamaya çalışırken İslâm'ın öncesi ve sonrası diye ayırmayıp konuyu tek başlık altında ele almayı daha uygun bulduk.

3.1. Kişinin Nüfuzunu ve Gücünü Artırma İsteği

İslâm'dan önce Arap toplumunda çok kadınla evlenme hususunda bir sınır bulunmamaktaydı. Onlar evlendikleri kadın sayısını, bir adamın güç ve kuvvetinin göstergelerinden biri olarak görürlerdi. Bu onun varlıklı olduğunu gösterdiği gibi erkeklik yönünden de kuvvetli olduğunun bir işareti kabul edilirdi.²³

Savaşlar yolu ile güç kaybeden kabilelerin tekrar eski gücüne ulaşması için de çok kadınla evlenme yoluna başvuruluyordu. Zira kabile ve ailelerin gücü nüfusa, özellikle de erkek nüfusa dayanmaktaydı. Kadınlar toplum tarafından hakir görülseler de işgücü açısından önemliydiler. Özellikle çölde yaşayan bedevi Araplar arasında olmak üzere bir hanede yapılan günlük işlerin neredeyse tamamı kadınlar tarafından yerine getirilmekteydi. Onların ifa ettikleri işler arasında su getirmek, yemek yapmak ve süt sağmak gibi işler ilk sırada gelenlerdi. Bununla beraber onlar hayatta kalmak için kadınlardan ziyade erkeklere muhtaçtılar. Zira erkekler kabilenin birer askeriydiler. Erkekler düşmanlara karşı kabilelerini savundukları gibi başka kabilelere yapılan saldırılar da onların eliyle gerçekleşmekteydi.²⁴

Çok evlilik yolu ile insanlar daha kısa zamanda ve daha fazla işgücüne ulaştıkları gibi; savaşlar sebebiyle yaşanan insan kayıplarını da telafi ediyorlardı. Böylelikle nüfuz elde etmekte veya nüfuzlarını artırmaktaydılar. Dolayısıyla çok evlilik kudret ve servetin bir göstergesi iken tek evlilik, zayıflık ve fakirliğin sembolü olarak kabul ediliyordu.²⁵ Kişinin çok kadınla evlenmesi aynı zamanda onun erkekliğinin bir göstergesi olarak da kabul edilirdi. Örneğin Zübeyd b. es-Salt b. Ma'dikerb'in çok çocuğu vardı. Bu sebepten dolayı da kendisine çok doğurtan manasına gelen "Vellâde" denmekteydi.²⁶

İslâm'ın zuhurundan sonra müslümanlar arasında çok evliliğe başvuranların gayelerinden bir tanesi de Allah Rasulü'nün müjdesine nail olmak da yer almaktaydı. Bu konuyla ilgili hadis-i şeriflerinde Allah Resulü'nün "Nikâh benim

²² Demircan, "Cahiliye ve Hz Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 25.

²³ Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", s. 390.

²⁴ Abdurrahman Muhammed Abdulğani, *Zevcâtü'n Nebî ve Esbâbü Teaddüdi Zevâcihî* (Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1988), s. 33.

²⁵ Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Bakış", s. 390; Kamil Ali Kevser-Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 8, s. 365.

²⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 7, s. 13.

sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim." Müjdesine nail olmaya çalıştıkları da muhakkaktır.²⁷ Buyurulmaktadır.

İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında yer alan kadın ve erkek sahâbilerin biyografileri bağlamında yaptığımız istatistiksel çalışmada ailesi hakkında bilgi sahibi olduğumuz 472 sahâbînin toplam çocuk sayısı 2209'dur. Bu çocukların 1430'u erkek iken 769 tanesi ise kız çocuğudur. Ortalama çocuk sayısı 4,68 iken ortalama erkek çocuğu sayısı 3,02, kız çocuğu sayısı ise 1,63'tür. Fitrat kanunu gereği toplumlarda erkek sayısı ile kadın sayısı birbirine yakındır. Hz. Peygamber döneminde kız çocuklarının daha büyümeden öldürülmesi söz konusu olamayacağına göre burada kız çocukları ya bilerek söylenmemekte ya da sahâbilerin kız çocuklarının sayısı raviler tarafından bilinmemektedir. Dolayısıyla kız ile erkek çocuklarının sayılarının birbirine eşit olması gerektiği düşünüldüğünde ortalama çocuk sayısının 5,5 ile 6 arasında olduğu anlaşılmaktadır ki bu rakam yüksek bir rakamdır.

Belazûrî'nin *Ensâbü'l Eşrâf* adlı eseri baz alınarak yaptığımız çalışmada 775 kişinin ailesi hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Bunların toplam çocuk sayısı 2406'dır. Aile başına düşen çocuk sayısı 3,10'dur. Buraya kadar rakamlar normal gibi gelirken, çocukların kız ve erkek olarak dağılımına bakıldığında zikri geçen 2406 çocuktan 2194'ünün erkek çocuğu olduğu ve ancak 212 tane kız çocuğunun kayıtlarda görüldüğü anlaşılmaktadır. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi fitrat kanunları gereği bir toplumda erkek ile kadınların oranları birbirine yakındır. Bu bağlamda kız çocuklarının sayısının da en azından 2194 sayısına yakın olması gerekir. Bu hakikat dikkate alındığında ortalama çocuk sayısı 5,5 ile 6 arasında olması beklenir. İbn Sa'd'ın *Tabakât* adlı eserinde de gördüğümüz üzere insanları kız çocukları dikkate almayarak gizledikleri ya da o dönemde mahremiyet anlayışının bir tezâhürü olarak kız çocuklarını genellikle söylemedikleri anlaşılmaktadır. Yapılan istatistiksel çalışmada 775 biyografinin 449'unun eşleri zikredilirken eşlerinin isimlerinin bilinmemesi ve çocukları sayılırken sadece erkek çocukları hakkında bilgi verilmemesi dikkat çekiciydi. Bu da bizlere yukarıda ortaya koyduğumuz tezin doğruluğunu ortaya koymaktadır.²⁸

Evlenmedeki temel gayenin çocuk sahibi olma ve insanın neslini devam ettirmesi olduğunu gösteren delillerden bir tanesi de çocuğu olmayan kadınların yaptıkları evliliklerin oranlarıdır. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'inin onuncu cildini baz

²⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behrâm ed Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.), "Nikâh", 3.

²⁸ Zikredilen istatistiki bilgileri daha ayrıntılı görmek için ekler kısmında yer alan Tablo-2'ye bakınız.

arak yaptığımız istatistikte 423 kadın sahâbînin 161'inin çocuk doğurmadığı anlaşılmıştır. Bunlar içerisinde 139'u tek evlilik, 28'i iki evlilik, 4'ü ise üç evlilik yapmıştır. Diğer kadın sahâbîlerin evlilik oranları düşünüldüğünde bu oranların yüksek olduğu görülmektedir. Çocuğu olmayan kadınların genele oranı % 38,06, çocuğu olmayan kadınlar içinde tek evlilik yapanların oranı % 86,33, iki evlilik yapanların oranı % 17,39, üç evlilik yapanların oranı ise % 2,48'dir. Üç evlilik yapanlar içinde çocuğu olmayanların oranı % 33,33, iki evlilik yapanlar içinde çocuğu olmayanların oranı % 44,44, bir evlilik yapanlar içinde çocuğu olmayanların oranı ise % 40,52 olarak gerçekleşmiştir. Burada çocuğu olmayan kadınların genele oranı dikkati çekmektedir. Burada iki ihtimal akla gelmektedir. Bu ihtimallerden ilki Hz. Peygamber döneminde kadınların doğum oranlarının düşük olmasıyla beraber kısırlığın yüksek olması, ikinci ihtimal ise kitapta verilen bilgilerin çeşitli sebeplerle eksik ya da yanlış olmasıdır.

Hz. Peygamber döneminde siyasi şartlar bir nebze değişiklik gösterse de câhiliye dönemi ile karşılaştırıldığında iktisadi ve askeri şartlar devam etmekteydi. Gerek ziraat gerekse de ticaret gibi ekonomik faaliyetler için temel faktör yine insandı. Bu açıdan ne kadar çok nüfus, o kadar güç manasına gelmekteydi. Tek kadınla evlilik yolu ile de kişinin ailesinin genişleyebileceği sınırlar belliydi.

Hicaz bölgesinde o dönem ev geçindirmek çok zordu. İmkanlar kıt olduğu gibi giyim, kuşam ve gıda imkanları yetersizdi. İthalat yolu ile dışarıdan getirilen mallar vardı. Fakat bunlar da çok pahalıydı ve herkesin temin etmesi mümkün değildi. Bu manada çok çocuk özellikle de erkek çocuk, ailenin bütçesine katkı sağlayacak eleman manasına gelmekteydi.

İslâm'dan evvel Arap toplumunda erkek çocuklarının çokluğuyla övünenler bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi olan Sa'd el-Aşîre'nin 10, el Hâris b. Sedûs'un ise 11 oğlu vardı. Aynı şekilde kadınlar da doğurdukları erkek çocuklarının sayısı ile övünürlerdi. Bu kadınlar arasında en az üç tane erkek çocuk doğuran kadın asil ve seçkin kabul edilirdi. Zühayr b. Cüzeyme/Cezime b. Revâha bu açıdan meşhur bir kişi idi. Onun on oğlu olduğu gibi, on tane erkek kardeşi, on tane amcası ve on tane de dayısı vardı. Bu onlar arasında konuşuluyor ve herkes bu şekilde kalabalık ve güçlü bir aileye sahip olmaya çalışıyordu.²⁹ İslâm'dan evvel ekonominin dayandığı faktörlerden bir tanesi de yağma ve talandı. Hem bu yağma ve talanlar yolu ile kabile ve ailesine gelir getirmesi hem de maruz kalacakları böyle bir saldırıda kabile ve ailesini savunması için erkek çocuğa ihtiyaç bulunmaktaydı. İslâm'ın zuhurundan sonra

²⁹ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 4, s. 651-652.

ise dinin tebliği düşüncesi ile başlayan cihat faaliyetleri ile yapılan savaşlarda askere ihtiyaç olmaktadır.

3.2. Günaha Girmekten Koruduğu Düşüncesi

Evliliğin insanı kötülüklerden ve başkasının mahremine göz dikmekten koruduğuna inanılırdı. Özellikle bedeviler arasında olmak üzere bir meşgaleleri olmayan bu insanlara aynı zamanda bir uğraş olmaktadır. Kureyş eşrafından cariyelerinin yanında ondan fazla da hanımı olanlar vardı.³⁰

H. Peygamber daha önce de zikrettiğimiz hadis-i şeriflerinde, gençlerden evlenmeye gücü yetenlerin evlenmelerini, gücü yetmeyenlerin ise oruç tutmak yolu ile nefislerini dizginlemelerini tavsiye etmişti.³¹ İnsanlar kendi içlerinde şehvet ve cinsel güç olarak eşit olmadıkları gibi şartları ve imkanları da bir olmayabilir. Hadis-i şeriften de anlaşılacağı gibi evlenmek için ilk şart, evliliğin maddi mesuliyetini karşılayabilecek güce sahip olmaktır. Şayet kişi bu şartlarda evlenmiş ama yine de cinsel arzu ve isteklerine tam olarak cevap bulamıyor ise yapacağı şey ikinci kez evlenmek olacaktır. İkinci evliliğe izin verilmediği takdirde kişinin fuhşiyata bulaşma ihtimali bulunmaktadır.

Kişinin cinsel arzu ve isteklerine cevap bulamamasında kadınların her ayın bir haftasında maruz kaldıkları ay hallerinin etkisi olduğu gibi cinsel ilişkiye engel hastalığa maruz kalması vb. durumlarda sebep olarak karşımıza çıkabilir. Böyle bir durumda olan kişiye evlenme izninin verilmemesi onu meşru olmayan yollara itebilecektir. Dini açıdan bakıldığında recmi hak eden bir zani olacağı gibi toplum tarafından da soyutlanacaklardı.³² Toplumda Muğire b. Şu'be varlıklı ve kadınlara düşkün bir insan olarak bilinirdi. İbn Sa'd'ın Tabakât adlı eserinde onun Kureyşli ve Sakifli kadınlardan olmak üzere 100 kadınla evlendiği rivayet edilirken,³³ el- İsfehânî'nin aktardığı rivayette Onun dört eşyle beraber 60 veya 70 tane de cariyesi bulunmaktaydı.³⁴

3.3. İktisadi, Siyasi ve Askeri Şartlar

Çok evlilikte çeşitli faktörler bulunmaktadır. Eşler arasında adaletten bahsetmek aralarında adalet gözetilirse mümkün olabilecektir. Bu faktörlerin yerine getirilmesi de kişinin eğitim durumu -dini bilinç veya takva da denebilir-

³⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. 4, s. 651-652; M. Şemsettin Günaltay, "İslamdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh İşleri", *Belleten*, 60/15 (Ankara: 1951), s. 691-708.

³¹ Buhârî, "Savm", 10; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Nesâî, "Nikâh", 3, "Sıyam", 43.

³² Nur 24/2-3. Bkz. Hayri Erten, "Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Mart: 2004 (1)): s. 74.

³³ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 4, s. 181.

³⁴ Ebi'l Ferec Ali b. el-Hüseyin el- İsfehânî (ö. 356/976), *Kitabu'l Eğânî*, Thk. Dr. İhsan Abbas, Üçüncü Baskı, (Beyrut: Daru's Sadr, H. 1429-2008), c. 12, s. 216.

ve ekonomik düzeyine bağlıdır. Şayet bir kişi eşlerinden birine sağladığı maddi imkanları diğerine sağlamıyor veya bir eşine yaptığı muameleyi diğerinden esirgiyorsa, bu evlilikte adaletten söz edilmesi mümkün değildir.

İlk dönem İslâm toplumunda bu faktörlerin tesiriyle genellikle ticaretle uğraşan zengin insanlar çok kadınla evlenmeyi tercih ederlerken, maddi imkanları sınırlı fakir insanların ise tek kadınla evli kalmayı tercih ettikleri görülür.³⁵ Hz. Peygamber ile beraber sahâbînin önde gelenlerinin çok evlilik yaptıkları görülürken toplumun çoğunun tek evliliği tercih etmeleri o dönem ekonomik imkanlarının kıtlığına işaret olarak yorumlanabilir.

3.4. Çocuk Ölümünün Fazla Olması

İnsanların çok çocuk yapma düşüncelerinin temelinde yatan sebeplerden bir diğeri ise çocuk ölümleriydi. O dönem şartlarının getirdiği bir sonuç olarak yaşanan bu ölümler insanlarda çok çocuk yapma düşüncesini netice vermişti. Örneğin Resûlullah'ın Hz. Fâtıma dışındaki evlatlarının tamamı daha kendisi hayatta iken vefat etmişlerdi. Özellikle erkek çocukları daha ergenlik çağını görmeden ölmüşlerdi.³⁶

Medine'ye hicret gerçekleştiğinde hem muhâcirler hem de ensâr arasında ilk erkek çocuğun dünyaya gelmesi oldukça gecikmişti. Bu sebepten kendilerini Müslümanların doğal düşmanı olarak kabul eden Yahudiler ve Müşrikler sevinmişler ve Müslümanların sayısı artmayacak, azalacak diye de ümitlenmişlerdi. Hicretten sonra Muhacirlerden dünyaya gelen ilk çocuk Abdullah b. Zübeyir b. Avvam olmuştu. Onun doğumundan sonra insanlar büyük sevinç yaşamışlardı. İbn Sa'd'ın kaydettiği rivayete göre onun doğumu hicretin onikinci ayı olan Şevvâl ayının başında gerçekleşmişti. İnsanlar onun doğumunu duyduklarında sevinçlerinden tekbir getirmişler ve Medine bu tekbir sesleri ile inlemişti.³⁷ İbn Habîb'in geçen kaydettiği rivayete göre ise onun doğumu H. 20. ayın başında gerçekleşmişti. Hicretten sonra Medine'de Ensar arasında doğan ilk erkek çocuk ise Numan b. Bişr b. Sa'd b. Sa'lebe olmuştu. Onun doğumu da H. 14. ayın başında Rebî'ü'l Evvel ayının sonuna tevâfuk etmişti.³⁸ Buradan o dönem

³⁵ Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, s. 58. Bu konuda bizim hem

³⁶ İbn İshâk, *Siyer*, c. 1, s. 273.

³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 6, s. 473-474; Halife b. Hayyat, *Tarihü Halife b. Hayyat*, Thk. Dr. Mustafa Necib Fevvas - Dr. Hikmet Kestli Fevvas, (Beyrut-Lübnan: Darul Kütübü'l İlmiyye, 1995), s. 26; Abdullah b. Zübeyir'in doğumu başka bir rivayetlere göre ise hicretin hemen başlangıcında Medine'ye girilmeden Kuba'da gerçekleşmişti. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 6, s. 474; Buhârî, "Menakibu'l-Ensar", 45, "Akika", 1; Müslim, "Adab", 26; Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî (ö. 852/1448), *Sahâbe-i Kiram Ansiklopedisi*, Trc. Naim Erdoğan, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), c. 3, s. 176.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 5, s. 363; İbn Habîb, *Muhabber*, s. 274.

doğum oranlarının da tahmin edildiği gibi yüksek olmadığı sonucunu çıkarmaktayız.

3.5. Akrabalık Tesisi

İnsanlar kendi güvenliklerini ve kabilelerinin emniyetini evlilikler yolu ile akrabalıklar tesis ederek güçlendirmeye çalışıyorlardı. Bu sebeple insanlar çok kadınla evlenerek birçok kabile ile akraba olmaya çaba sarf ediyordu. Bunun yanında bu eğilim, insanların asil, soylu ve kuvvetli insanlara kızlarını vermek için yarışmalarını netice veriyordu.³⁹

Kabileler arasında çok basit sebeplerle ortaya çıkan ve neticesi savaflara varan husumetler yaşanmaktaydı. Bu husumetleri çözenin en güzel ve pratik çözümlerinden biri kız alıp verme yolu ile akrabalık bağı kurmaktı. Araplar evlilik yoluyla uzak olanların yakınlaştığını, birbirlerine düşman olanların ise barıştıklarını, bu şekilde birbirleri ile dost olduklarını düşünürler. Evlilik bir kadınla bir erkek arasında gerçekleşiyor olsa da, aslında onların mensup buldukları kabileler arasında yapılmış kabul edilirdi.⁴⁰

İslâm'ın zuhurundan evvel Allah Resûlü'nün dedesi olan Abdülmüttalib ile dedesinin amcası Nevfel b. Abdimenaf arasında bir arazi anlaşmazlığı olmuştu. Abdülmüttalib amcasının el koyduğu araziye geri almak için Medine'de bulunan dayıları Neccar oğullarından yardım istemişti. Bu çağrıyı alan dayıları asabiyet hissini etkisiyle kayıtsız kalmamış ve tam seksen süvari ile Mekke'ye gelerek ona destek olmuş ve meseleyi çözmüşlerdi.⁴¹

Hz. Peygamber dönemi câhiliye döneminin bir devamı niteliğindedir. Bu dönemde de akrabalık kurma, siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan önem teşkil ediyordu. Çok evlilik sosyal statü ve maddi durumla doğru orantılıydı. Kişinin sosyal statüsü yüksek, maddi durumu da iyiyse evlilikler yolu ile akrabalık tesis etmek durumunda kalıyordu. Böylelikle bir yandan onun konumu sağlamlaşırken diğer yandan da kendisi ile akrabalık kurmak isteyen kişileri de kırmamış, onları da kendi safına çekmiş oluyordu. Bu şekilde çok evlilik yapan erkeklere bakıldığında bunların gençlerden ziyade orta ve ileri yaşlardaki erkekler olduğu görülmektedir.⁴²

Akrabalık tesis etme ve kabile bağlarını kuvvetlendirme adına yapılan evliliklerin çoğunluğunu orta yaşlı veya ileri yaştaki insanlar yapmaktaydı. Bu maksatla evlenen erkekler genellikle orta yaşlı olurken küçük yaştaki kız

³⁹ es-Seyyid Mahmud Şükri Alûsî el-Bağdadî, *Bülûğu'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*, Thk. Mahmut Behcet Eleseriy, (Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmîyye, t.y.), c. 2, s. 7-8.

⁴⁰ Alûsî, *Bülûğu'l Ereb*, c. 2, s. 6.

⁴¹ İbn Cerir et- Taberî (ö. 310/922), *Tarihi'r-Rûsul ve'l-Mülûk*, Thk. Muhammed Ebul Fadl İbrahim, İkinci Baskı, (Mısır: Darul Marife, t.y.), c. 2, s. 250-251.

⁴² Demircan, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ailesi*, s. 111.

çocukları babası veya dedesi yaşındaki kişiler ile evlendirilmekteydi. Toplumda çocuk yaştaki genç kızların orta yaşlı veya yaşlı erkeklerle evlenmeleri alışılmış bir hadise olduğundan bu tür durumlar normal karşılanmaktaydı.⁴³ Neticesi itibariyle bakıldığında ise bu evlilikler dostluk ve ittifaka sebep olması açısından hayırlı neticeler doğurabiliyordu.⁴⁴

Hz. Peygamber döneminde yapılan evliliklerde siyasi ve dini gayelerin de ön plana çıktığı görülmektedir. Evlenme yolu ile kurulan akrabalıklar İslâm'ın yayılması ve insanların kalplerinin İslâm'a ısındırılması için de güzel bir vesile olmaktadır. Bunun bir örneği hicrî 6. senede gerçekleşen Dumetü'l Cendel seriyesinde gerçekleşmişti. Allah Resûlü, Abdurrahman b. Avf'ı seriyeye komutanı olarak görevlendirdiğinde "Eğer sana itaat ederlerse, onların başkanlarının (melik) kızıyla evlen." buyurmuşlardı. Kelb kabilesi üzerine⁴⁵ yapılan bu seriyede daha önce Hıristiyan olan halk itaat etti. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf da Resûlullah'ın buyurduğu gibi onların başkanının kızı olan Tümâdir bt. el-Esbağ ile evlendi.⁴⁶ Bu evlilik yolu ile Kelb kabilesi İslâmı kabul ettiği gibi İslâm devleti de güçlenmişti.

Hz. Peygamber evliliklerinin birçoğunu önemli kişi, aile ve kabileler ile akraba olmak ve bu bağlamda onlar ile ya bağlarını kuvvetlendirmek ya kendilerine İslâm'ı anlatmak için uygun bir zemin hazırlamak ya da kendilerinden gelecek düşmanlığın şiddetini azaltmak için gerçekleştirmiştir veya neticeleri itibariyle böyle olmuştur.⁴⁷

3.6. Dul Kalan Kadınların Himaye Edilmesi

Medine döneminin sonlarına doğru çok evlilik oranlarında meydana gelen artış ise vuku bulan savaşlar sebebiyle dul kalan kadınların sayısındaki artıştan ileri gelir. Yine diğer bir sebep olarak da özellikle Hayber ve Huneyn savaşlarından elde edilen ganimetlerin çokluğu ile beraber Müslümanların zenginleşmeleri çok evlilik oranlarını artıran faktörlerden biridir.

Resûlullah'ın nübüvvetinin başladığı dönemlerde Arap yarımadasında bitmek bilmeyen savaşlar geride birçok yetim çocuk ve dul kadın

⁴³ Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 17.

⁴⁴ Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslama Davet Metodu*, Yedinci Baskı, (Konya: İsrâ Yay., 1992), s. 189.

⁴⁵ Vâkidi, *Meğâzi*, c. 2, s. 561-562.

⁴⁶ Belazûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud (ö. 279/892), *Ensâbü'l Eşraf*, Thk.Süheyl Zekkar, (Beyrut-Riyad Darü'l Fikir, 1997), c. 1, s. 378; Taberî. *Tarih*, c. 2, s. 642; Cemâlü'd Din Ebü'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümemi ve'l Mülûk*, Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Darü'l Kütüb el İlmiyye, 1992), c. 3, s. 260; Şemsu'd Din Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebi (ö. 748/1347), *Târîhi'l İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîri ve'l A'lâm*, Thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, (Beyrut:Darü'l Kitabü'l Arabiyye, 1993), c. 2, s. 35.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Acarlıoğlu, *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, s. 231.

bırakmaktaydı.⁴⁸ Bu, toplumdaki dul kadın oranını artırdığı gibi insanları çok evliliğe iki açıdan itmekteydi. Birincisi dul kalan bu kadınlara sahip çıkılarak kötü kişilerden ve kötü yollardan onların korunması; ikinci ise bu kadınların himaye edilmelerinin sağlanmasıydı.⁴⁹

Dul kalan bir kadının önüne iki seçenek çıkmaktaydı. Bunlardan birincisi hayatta onu himaye edecek bir erkek olmadan kimsesiz ve perişan bir halde yaşamak ve o şekilde ölmek idi. Bu özellikle ileri yaştaki kadınlarda söz konusu olmaktadır. Tabii yalnızlıktan kurtulma adına bu kadınların kendilerine bir hayat arkadaşı bulma gayretinde olacakları gerçeğini de unutmamak gerekir. Dul kalan bir kadının evlenme sebeplerinden bir tanesi de çocuklarından ayrılma tehlikesinin ortadan kalkması idi. Şayet kadın kendi kocasının kabilesinden evlenirse, çocuklarından ayrılma tehlikesi ile yüzleşmiyordu. Aksi bir durumda ise kadının elinden çocukları alınıyordu.

Hem İslâm'dan önceki dönemde hem de İslâm'ın başlarında dul kalan kadınların tekrar evlenmeleri sosyal ve ekonomik birçok sebepten dolayı bir gereklilikti. Bu sebepten kadın kaç yaşında olursa olsun tekrar evleniyordu. Evlenmek her şeyden evvel sosyal bir himaye niteliği taşımaktaydı. Hz. Peygamber döneminde yolculuk şartları çok ağırdı ve kadınların bir yakını olmadan seyahat etmeleri fiziki şartların yanında güvenlik açısından bakıldığında da çok zordu.⁵⁰

3.7. Dul Kalan Kadınların Evlenmelerinin Sebepleri

Hz. Peygamber dönemi ve öncesi yapılan evliliklerde genellikle bakire bir kız ile bekar bir erkeğin evlendiği görülürdü. Yaşı ilerlemiş olan erkekler ise evlendikleri kadınların bakire olmasına bakmazlardı. Bekar erkeklerin dul kadınlarla evlenmeleri az görülmekteydi. Buna Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile olan evlilikleri⁵¹ örnek verilebileceği gibi Cabir b. Abdullah'ın dul bir kadınla yapmış olduğu evlilik de örnek gösterilebilir.⁵²

⁴⁸ Taberî, *Tarih*, c. 2, s. 282,

⁴⁹ Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), s. 70.

⁵⁰ Demircan, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ailesi*, s. 109-111.

⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 1, s. 75; Taberî, *Tarih*, 2: 243; İbnü'l Cevzi, *Muntazam*, c. 3, s. 201-203-260; Şihabu'd-Din Ahmed b. Abdulvehhab Nüveyrî (ö. 733/1332), *Nihâye-tü'l 'Ireb*, Thk, Dr. Müfid Kumeiha - Dr. Hasan Nuruddin, (Beirut: Darul Kütübü'l İl-miyye, 2004), s. 40.

⁵² Buhârî, "Büyu", 34; Müslim, "Radâ", 57.

İbn Sa'd'ın Tabakât adlı kitabının 10. cildi kadın sahâbîlere ayrılmıştır. Burada yer alan biyografiler üzerinden yaptığımız istatistiksel çalışmanın sonuçları şöyledir: 423 kadın sahâbenin evlilikleri ile ilgili bilgiye ulaşılmıştır. Bunlar toplamda 527 evlilik yapmışlardır. Kişi başına düşen evlilik oranı 1,29 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam kadın sahâbîlerin genellikle tek evlilik yaptıklarını, daha çok boşanma veya çeşitli sebeplerle kocası ölen kadınların başka bir evlilik gerçekleştirdiğini; bunun yanında boşanma oranlarının da çok yüksek olmadığını bizlere göstermektedir.

423 kadın sahâbî arasında 343 sahâbî tek evlilik (% 81,08), 63 sahâbî iki evlilik (% 14,89), 12 sahâbî üç evlilik (% 2,83), 4 sahâbî dört evlilik (% 0,945), 1 sahâbî ise beş (% 0,236) evlilik yapmıştır. Bu rakamlardan hareketle kadın sahâbîlerin genellikle tek evlilik yaptıkları, toplumda boşanma oranlarının ise yüksek olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁵³ İbn Habib'in verdiği rakamlara bakarak bir değerlendirme yapılacak olursa kadın sahâbîler arasında boşanma oranlarının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Zira burada en az 3 evlilik yapan kadınların listesi verilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu kadınların daha çok Hz. peygamber döneminden sonra yaşayan kadınlar olmasıdır. Bilindiği üzere bu dönemde maddi refahın artmasından dolayı evlenme ve boşanma oranlarında artış görülmektedir.⁵⁴

⁵³ Kadın sahâbîlerin isimleri, yaptıkları evlilikler ve çocuk sayıları İbn Sa'd'ın Tabakat'ında verilen bilgilere göre tablo halinde görülebilir. Bkz. Acarlıoğlu, Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı, Ekler Tablo-2.

⁵⁴ İbn Habib, *Muhabber*, s. 435.

Kadınların savaş, boşanma, ölüm gibi çeşitli sebeplerle dul kalmaları çok kadınla evlenmenin sebeplerinden bir diğeridir. Bu kadınlar kendileri için sığınacak bir liman ve sıcak bir yuva ararlardı. Bu dönemde kocası ölen veya kocasından boşanan kadınların hangi yaşta olurlarsa olsunlar dul kalmadıkları ve kendilerine uygun biri ile evlendikleri görülmektedir. İslâm'dan evvel Arap toplumunun kültür yapısının buna müsait olduğu ve bir kadının kaç evlilik yapmış olursa olsun erkekler tarafından yine kabul edildiği ve onunla evlendikleri anlaşılmaktadır.

Kadın perspektifinden bakıldığında erkeklerin dahi bir kabilenin himayesi olmadan yaşayamadıkları düşünülürken evlilik onlar için sosyal bir güvence, sosyal bir sigorta özelliği taşımaktadır. Bu şekilde yapılan evlilikler kabile içinden veya dışından olabilmekteydi. Bu dönemde kadına saygı duyuluyorsa bu onun mensup olduğu kabile sebebiyledir. Onlara yapılan bu koruma ise yine kabile üyelerinin kendi şereflerini koruma düşüncesinden kaynaklanır. Kendi kabilelerine mensup bir kadının aç ve açıkta olması onlar için bir aşağılayıcı bir durum olarak kabul edilirdi. İslâm'dan evvel dul kalan kadınların namusu da himayeden yoksun ve tehlike altındaydı. Bu dönemde toplumda ihtiyaç halinde korumasız bir kadının çok zor durumlarda kalabilirdi.⁵⁵ Toplumda bulunan fuhuş temayülü, o dönem beyaz kadın ticaretine de sebep olmuştu.⁵⁶ Sırf cinsel dürtülerden dolayı evlilik yapmak ise yok denecek kadar azdı. Zira o dönem, şehvetini tatmin etmek isteyen bir erkek Câhiliye döneminde zina yolu ile bunu karşılayabilecek iken, İslâmi dönemde ise alacağı cariye yolu ile bu dürtüsünü tatmin edebilirdi.⁵⁷

İslâm dinine göre bekarlık örnek alınacak bir hayat değildir. Bu insanoğlunun tabiatına da ters bir hayat tarzıdır.⁵⁸ İbn Habib, el-Muhabber isimli kitabında Kureyşten 3 ve daha fazla evlilik yapan kadınlar başlığı altında 76 tane kadının ismini ve onların kocalarının adlarını haber vermektedir. Bu bile bize Kureyş arasında dul kalan kadınların evlenmesinin ne kadar alışılmış ve sıradan bir hadise olduğunu göstermektedir.⁵⁹ Bu tablo incelendiğinde burada Müslüman olmayan veya geç Müslüman olan kadınların isimleri yer alır. Bununla beraber listede yer alan birçok ismin Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra evlilik hayatı gerçekleştiren kadınlar olduğu anlaşılır. Bu hakikatte bizlere birincisi Arap toplumunun şartları az çok aynı olduğundan kadınların çeşitli sebepler ile

⁵⁵ Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlakı*, s. 70.

⁵⁶ Çağrı, "Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlakı", s. 27.

⁵⁷ Bkz. Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", s. 28-29.

⁵⁸ Ziya Kazıcı, *Hız Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, Altıncı Baskı, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), s. 45-46.

⁵⁹ İbn Habib, *Muhabber*, s. 435.

dul kalmayı değilde farklı kişiler ile evlilik hayatlarını devam ettirdiklerini gösterir. İkincisi de Hz. Peygamber'in hayatının son döneminde ve vefatından sonra gerçekleşen fetihler ve elde edilen ganimetler ile zenginleşen kişilerin çok evliğe daha çok meylettikleri anlaşılmaktadır.

Sayı olarak az olmakla birlikte kocalarının vefatından sonra bir daha evlenmeyen kadınlar da bulunmaktaydı. Bunlardan olarak altı kadının ismi sayılır. Ümmü Hani bt. Ebi Talib, onunla hem Allah Resûlü hem de sonrasında Muaviye b. Ebû Süfyan evlenmek istedikleri halde o, çocuklarına bakmak gerekçesi ile evlenmemiştir.⁶⁰ Bir diğer kadın ise Ümmü'd-Derdâ'dır. O kocası Ebû'd-Derdâ'dan sonra evlenmemiştir. Muaviye kendisiyle evlenmek isteyince o, Allah Resûlü "Kadın ile onun en son kocası cennette bir araya gelirler buyurmuştu." diyerek onun evlilik teklifini geri çevirmiştir.⁶¹ Bu bağlamda ismi zikredilen diğer bir kadın ise Hudbe bt. Hüşram'dır. Görüldüğü gibi 3 ve daha fazla evlilik yapanlar başlığı altında 76 ismi zikreden İbn Habîb, bu başlık altında ise sadece 4 isim sayabilmiştir.⁶²

Resûlullah dul kalıp da çocuklarının bakımı için evlenmeyen kadınlar ile alakalı "Ben ve yanakları kararmış kadın kıyamet günü şu iki şey gibi yan yanayız. - Hadisi rivayet eden Yezid b. Zürey, baş ve orta parmaklarıyla işaret yaptı - O kadın ki, mevkii, makamı bulunan kocasından dul kalmıştır, (maddi imkanlarından başka) neseb ve güzelliği yerindedir. Bütün bunlara rağmen (evlenmez) ve yetimler büyüyünceye veya ölünceye kadar kendini onlara hasreder." Burada yanakları kararmaktan kastedilen ise yetimlerini büyütme maksadıyla kendi rahatını terk eden ve çektiği çileler ve sıkıntılar sebebiyle cildi kararan dul kadındır.⁶³

Hz. Peygamber'e nübüvvet verilmeden evvel gerçekleşen bir hadise kadınların dul kaldıktan sonra himayeye muhtaç olduklarını anlatması açısından değerlidir. Hudbe b. Hüşram b. Kürz b. Ebi Hayye isimli kişinin güzel bir hanımı vardı. Kendisi hapsedilip de idama mahkum edilince hanımını kıskandı ve ondan kendisinden sonra evlenmeyeceğine dair söz almak istedi. Karısı ona söz verdi ama kocasının kendisine inanmadığını zannetse gerek ki ona daha sağlam bir güvence vermek istedi. Eline aldığı bir bıçakla burnunu dibinden kesti. Burnundan kanlar akarak kocasının yanına geldi ve "Bununla söz vermiş olur muyum?" diye sordu. Kocası ise "İşte şimdi ölüm güzelleşti." dedi.

⁶⁰ İbn Hacer, *İsâbe*, c. 6, s. 410.

⁶¹ Zehebî. *Tarih*, c. 6, s. 234.

⁶² İbn Habîb, *Muhabber*, s. 396, 432, 435.

⁶³ Ebû Dâvûd, "Edeb", 130, (5149).

Hudbe'yi endişelendiren şey idama giderken olmuş; ismi Abdurrahman b. Hassan olan kişi ona yaklaşmış ve "Senden sonra karınla evlenmemi ister misin?" diyerek onu rahatsız etmişti. Bu olayın akabinde adam karısından sağlam bir söz almak istemişti. Kadının verdiği böyle sağlam bir sözden sonra hiç kimse onun tekrar evleneceğine ihtimal vermeyecektir. Bir gün bir adam yolda giderken onu yolda gördü. Boyu, posu endamı, bunun yanında ise yüzünün çirkinliği dikkatini çekti ve bu kadının kim olduğunu sordu. Ona kadının hikayesini anlattılar ve şimdi evlendiğini iki tane de çocuğu olduğunu söylediler.⁶⁴

Bu konu ile alakalı diğer bir örneğimiz ise nübüvvetten sonra yaşanmıştır. Hudeybiye anlaşmasından sonra Medine'ye hicret etmiş olan Ümmü Külsüm bt. Ukbe b. Ebi Muayt Medine'de dul idi. Allah Resûlü onu kardeşi Hz. Osman b. Affan'dan Zeyd b. Hârise için istemişti. Normal şartlarda gerçekleşmeyecek bu evlilik, aracı Resûlullah olunca gerçekleşmişti.⁶⁵ Maddi olarak bakıldığında Hz. Osman kız kardeşine bakacak güç ve kudrette idi ve onu açıkta bırakmazdı. Ama kişinin evlenerek kendisine bir hayat arkadaşı edinmesi en doğru olanıydı.

Hz. Zeyd, komutan olarak katıldığı ve Bizanslılarla yapılan ilk savaş olan Mute'de şehit olunca onunla Zübeyir b. Avvâm evlendi. O, Ümmü Külsüm'ü boşayınca kendisiyle Amr b. As evlendi. Ümmü Külsüm, Hudeybiye anlaşması gereğince Hz. Peygamber kendisini iade etmek isteyince "Beni dinimden döndürsün diye mi iade edeceksiniz Yâ Resûlallah!" diyen ve akabinde de Mümtehine sûresi 60/10 ayeti inen kadındı.⁶⁶

Esmâ bt. Umeys Kureş'in ve Müslümanların önde gelenleriyle yaptığı evlilikler ile dikkat çekmiştir. Esmâ bt. Umeys'in evlendiği kişiler Hz. Cafer b. Ebi Talib, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali idi. Onun dört tane de kardeşi bulunmaktaydı ki bunlardan Meymûne, Allah Resûlü ile evlenmişti. Diğer kız kardeşi olan Ümmü Fadl ise Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmüttalib'in hanımı idi. Bir diğer kız kardeşi ise Selma bt. Umeysti ki o da şehitlerin efendisi Hz. Hamza'nın eşi idi.⁶⁷

Çok kadınla evlenmenin sebepleri arasında kadının erkeğe nazaran fiziki olarak daha çabuk yıpranması ve hastalıktan dolayı zevcelik görevini yapamaması da zikredilebilir. İslâm'ın gelişi ile beraber meydana gelen çeşitli anlayış ve kabullerin de çok kadınla evlenmede tesirleri bulunmaktadır.⁶⁸

⁶⁴ İsfahânî, *Eğânî*, c. 21, s. 179, 190.

⁶⁵ İbn Hacer, *Sahabe Ansiklopedisi*, c. 2, s. 260.

⁶⁶ Belazûrî, *Ensâb*, c. 9, s. 343.

⁶⁷ Belazûrî, *Ensâb*, c. 2, s. 299.

⁶⁸ Demircan, *Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Ailesi*, s. 109.

4. Hz. Peygamber (sas) Döneminde Sahâbilerin Sosya Ekonomik Durumlarına Göre Aile Yapıları

Hz. Peygamber döneminde çok evliliği ve bunun hangi sahâbîler arasında daha yaygın olduğu anlamının en güzel yolu Sahâbî toplumunun farklı katmanlarından özenle seçilmiş gruplar oluşturarak değerlendirmeler yapmaktır. Bu bağlamda İbn Sa'd'ın Tabakât'ından istifade edilmiştir.⁶⁹ İlk tablomuz Sahâbilerin en çok bilinen başka bir değişle en önde olanlarının evlilikleri ve çocuk sayıları ile alakalı olacaktır.

4.1. Önde Gelen Sahâbilerin Evlilikleri

Burada yer vereceğimiz sahâbî grupları arasında en fazla eş sayısı, en çok ümmü veled ve en fazla sayıda çocuk sayısına sahip olan bu gruptur. Böyle olmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bu sahâbîlerin kendi kabilelerinin ya lideri ya da önde gelenlerinden birisi olmalarıdır. Onlar ayrıca Hz. Peygamber'in yanında da önemli konuma haizdirler. Bundan dolayı insanlar onlarla akraba olabilmek için istekli olmuşlardır. İkinci halife Hz. Ömer döneminde önde gelen müslümanlar olmaları hasebiyle kendilerine toplumun aldığı en yüksek maaşlar da bağlanmıştır ki maddi olarak toplumun en rahat insanları arasında zikredilebilirler. Hz. Peygamber döneminin sonlarından itibaren savaşlardan elde edilen esir ve kölelerin sayısı da artmıştır ki ümmü veledlerin sayılarının fazla olması da buna bağlanabilir.

	İsim	Evlilik Sayısı	Ümmü Veled S.	Erkek Ç. S.	Kız Çocuk S.	Toplam Ç. S.
1	Ali b. Ebû Tâlib	8	10	14	18	32
2	Osman b. Affân	8	1	8	5	13
3	ez-Zübeyr b. el-Avvâm	6	0	11	8	19
4	Abdurrahman b. Avf İbn Abduavf	15	4	17	9	26
5	Sa'd b. Ebî Vakkas	9	2	18	16	34
6	Ebû Bekir es-Siddîk Abdull	7	2	11	4	15
7	Talha b. Ubeydullah İbn Os	7	2	11	4	15
8	Ömer b. el-Hattâb	6	3	7	4	11
9	Sa'îd b. Zeyd b. Amr b. Nüf	8	2	14	18	32
10	Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh	1	0	2	0	2
11	el-Abbâs b. Abdülmuttalib	2	0	9	3	12
	ortalama	7	2,36	11,09	8	19,18

4.2. Sosyo-Ekonomik Durumu Zayıf Olan Sahâbilerin Evlilikleri

Sahâbîler arasında ikinci grubumuz müslümanlar arasında önde olmalarına rağmen fakir ve/veya köle asıllı/mevâlîlerden oluşmaktadır. Bunların evlilikleri ve çocuk sayıları değerlendirildiğinde ortalama eş sayılarının 1,16,

⁶⁹ Aclarlıoğlu, Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı, s. 378.

ümmü veled sayılarının 0,5, erkek çocuklarının ortalama sayılarının yine 0,5, kız çocuklarının ortalamasının ise 0,66 olduğu görülmektedir. Birinci gruba göre karşılaştırıldığında rakamların son derece düşük olduğu görülür ki bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birinci sebep onların bir kısmının köle asıllı olmalarından dolayı insanların kendilerine kız verirken tereddüt etmeleri, ikinci sebep ise onların çok evlilik yaptıklarında eşlerine verecek mehir bulmakta zorlanmaları ve eşleri arasında adaletle davranmak (en azından maddi adalet) ve onları rahat ettirmek için yeterli maddi imkanlara sahip olmamalarıdır.

0	İsim	Eş Sayısı	Ümmü Ve	Erkek Ç. S	Kız Çocuk	Toplam Ç.
1	Zeyd b. Hârise	4	1	2	1	3
2	Bilal b. Rebah	1	0	0	0	0
3	el-Mikdâd b. Amr	1	0	0	1	1
4	Habbab b. el-Eret	1	0	1	0	1
5	Ebû Zer Cündüb b. Cü	0	1	0	1	1
6	Ebu Hureyre	0	1	0	1	1
	ortalama	1,16	0,5	0,5	0,66	1,16

4.3. Mekke'nin Fethinden Hemen Önce/Veya Sonrasında Müslüman

Olanlar

Üçüncü grup sahâbîler, Mekke'nin fethinden hemen önce/veya sonrasında Müslüman olanlar arasından seçilmiştir. Bunlar ailelerinin önde gelenleri ya da liderleridir. Birinci grupta müslümanların önde gelenlerin aile hayatları hakkında bilgiler edinmişken bu grup uzun bir dönem şirk kültürü ile hayatlarına devam ettikleri için daha çok putperest aile kültürünün yansımalarını üzerlerinde görmekteyiz. İlk gruba nazaran eş sayılarının 3,66 ile daha az, ümmü veled sayılarının da 1,44 ile ilk gruba göre yine daha az olduğu görülmektedir. Aynı şekilde hem kız hem de erkek çocuk sayılarının ortalamalarının da ilk gruba göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bu yapılan evliliklerin sayısı değerlendirildiğinde normaldir.

0	İsim	Evlilik Say	Ümmü Ve	Erkek Ç. S	Kız Çocuk	Toplam Ç.
1	Akîl b. Ebû Tâlib	3	8	14	7	21
2	Ebû Süfyan b. Harb	8	0	8	9	17
3	Mu'âviye b. Ebû Süfyan b	3	1	3	3	6
4	el-Hakem b. Ebû'l-Âs	5	1	19	12	31
5	el-Velîd b. Ukbe	4	3	11	4	15
6	Hakîm b. Hizâm b. Huvey	1	0	4	2	6
7	Safvân b. Ümeyye b. Hale	5	0	13	5	18
8	Süheyl b. Amr b. Abdüşen	3	0	3	3	6
9	İkrime b. Ebu Cehil/ Amr b	1	0	0	0	0
	ortalama	3,66	1,44	8,33	5	13,33

4.4. Ensâr'dan Önde Gelen Sahâbilerin Evlilikleri

Dördüncü grubumuz Ensâr'dan önde gelen sahâbiler arasından seçilmiştir. Bu grubu da yine ilk grupla karşılaştırmak doğru olacaktır. İlk gruba göre rakamların bariz bir şekilde daha düşük olduğu görülmektedir. Burada en önemli faktör ensarın aile yapısındaki farklılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ensâr'dan önde gelen sahâbilerin eş sayılarının ve ümmü veled sayılarının Muhacirlerin önde gelenlerine göre daha düşük ve dolayısıyla ortalama çocuk sayılarının da yine onlara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

0	İsim	Evlilik Sayı	Ümmü Ve	Erkek Ç. S	Kız Çocuk	Toplam Ç.
1	Sa'd b. Mu'âz b. en-Nu	2	0	2	0	2
2	Muhammed b. Me	6	2	11	6	17
3	(Ebû Talha) Zeyd b	1	0	2	0	2
4	Mu'âz b. Cebel b. A	2	0	2	1	3
5	Sa'd b. Ubâde b. D	2	0	5	1	6
6	Ebü'd-Derdâ Uvey	2	0	3	0	3
7	Hassân b. Sâbit b. e	1	1	1	1	2
8	Ka'b b. Mâlik b. Eb	4	2	5	8	13
9	Câbir b. Abdullah b	3	1	1	3	4
10	Enes b. Mâlik	6	4	11	4	15
	ortalama	2,9	1	4,3	2,4	6,7

4.5. Genç Sahâbilerin Evlilikleri

Beşinci gurubumuz önemli sahâbî çocukları arasından seçilmişlerdir. Bu sahâbilerin evlendikleri eşlerinin ortalaması 4, ümmü veledlerinin ortlaması 2,36, sahip oldukları erkek çocuklarının ortalaması 9,18, yine sahi p oldukları kız çocuklarının ortalama sayısı da 4,27'dir. Burada eş sayılarının ilk gruptaki sahâbilerin eş sayılarının ortalamasının gerisinde kalsa da ümmü veledlerinin sayısının aynı olduğu görülmektedir. Buradan hareketle savaşlar yoluyla elde edilen cariyelerin sayısının yüksekliği dikkatleri çekmektedir. Çocuk sayısı ortalamasında önemli olan eş sayılarının sayısıdır. Çocuk sayılarının daha fazla olması bu sebeptendir.

	İsim	Evlilik Sayı	Ümmü Ve	Erkek Ç. S	Kız Çocuk	Toplam Ç.
1	Erkam b. Ebü'l-Erkam	1	3	2	3	5
2	Abdullah b. Ömer b. e	2	4	12	4	16
3	Abdurrahman b. Ebu	6	0	2	4	6
4	Abdullah b. Ebu Bekir	1	0	1	0	1
5	Zeyd b. Sabit	5	5	20	8	28
6	Abdullah b. Abbas	1	1	5	2	7
7	Ubeydullah b. Abbas	4	3	6	7	13
8	Hasan b. Ali b. Ebi Tal	6	4	12	9	21
9	Hüseyin b. Ali b. Ebi T	4	1	3	2	5
10	Abdullah b. Cafer	8	4	24	4	28
11	Abdullah b. Zübeyir	6	1	14	4	18
	ortalama	4	2,36	9,18	4,27	13,45

4.6. Sahâbîler Arasında Erken Dönemde Vefat Edenlerin Evlilikleri

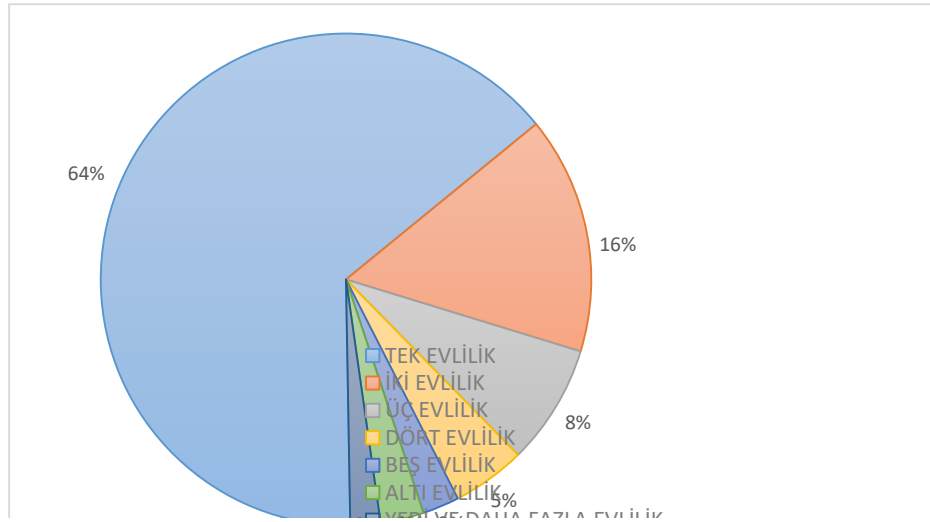
Altıncı ve son grubumuz ise çeşitli sebeplerle sahâbîler arasında erken dönemde vefat edenler arasından seçilmiştir. Rakamlar incelendiğinde hem eş sayısı hem de çocuk sayısı bakımından ilk gruptaki sahâbîlerin ortalama eş sayıları ve çocuk sayılarına göre son derece düşük olduğu görülür. Bunun sebebi olarak vefat ettikleri dönemde İslâm'ın henüz yeni yeni kuvvet bulmakta olması, müslümanların gelirlerinin az olması, bu sahâbîlerin bir çocuğunun yaşlarının henüz ilk eşlerinin üzerine başka kadınlarla evlenecek düzeyde ileri olmamasıdır. Buradan hareketle çok kadınla evlenen sahâbîlerin orta yaşlardan itibaren buna başvurdukları, maddi durumları müsait olanların yeni evlilikler yaptıkları görülmektedir. Yine bu gruptaki sahâbîlerin biri dışında hiç birinin ümmü veledinin olmadığı görülür. Bunun sebebi de müslümanların Medine döneminin ilk yıllarında bol ganimet elde edecek savaflara henüz girmemiş olmalarıdır.

0	isim	Evlilik Sayısı	Ümmü Veled	Erkek Ç. S.	Kız Çocuk S.	Toplam Ç. S.
1	Hamza b. Abdülmuttalib	3	0	3	1	4
2	Ubeyde b. el-Hâris b. Abdü	0	3	6	4	10
3	Ebû Huzeyfe İbn Utbe b. Re	2	0	2	0	2
4	Ebû Seleme b. Abdülesed b	1	0	2	2	4
5	Zeyd b. el-Hattâb	2	0	1	1	2
6	Osman b. Maz'ûn b. Habîb	1	0	2	0	2
7	Ca'fer b. Ebû Tâlib	1	0	3	0	3
	ortalama	1,42	0,42	2,71	1,14	3,85

5. Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Çok Kadınla Evlilikle İlgili İstatistikler

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde çok kadınla evliliğin toplumdaki yerini anlayabilmek için İbn Sa'd'ın Tabakâtü'l Kübrâ ve Belazûrî'nin Ensâbü'l Eşrâf adlı eserlerinde verilen sahâbî biyografilerinden elde edilen malumat gayet ehemmiyetlidir.

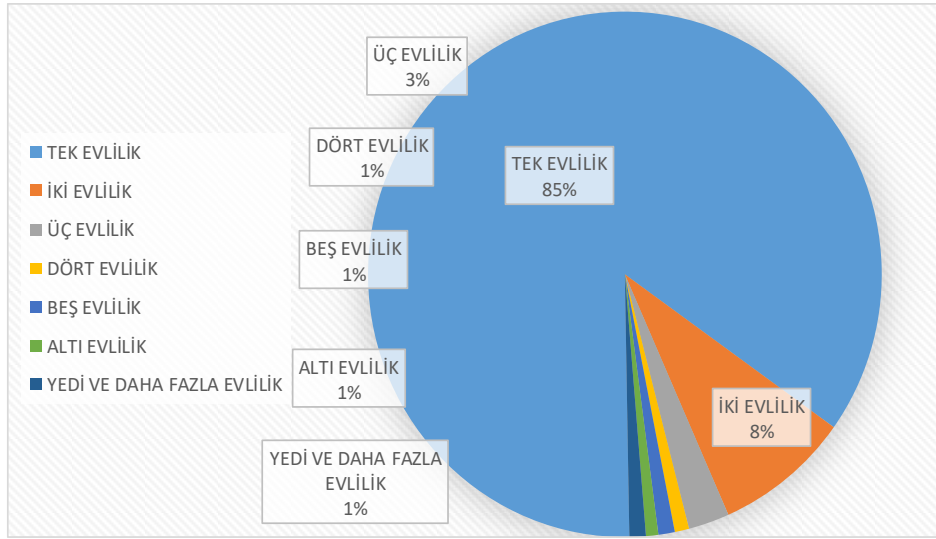
Şekil-1 İbn Sa'd'ın Tabakât'ına Göre Sahâbîlerin Evlilik Oranları

İbn Sa'd'ın Tabakât adlı eseri baz alınarak yapılan çalışmada 472 sahâbînin ailesi ile ilgili bilgiye ulaşılmıştır. Bunlar içerisinde 293 sahâbî tek evli (%64,39), 71 sahâbî iki evli (% 15,6), 36 sahâbî üç evli (% 7,91), 22 sahâbî dört evli (% 4,83), 11 sahâbî beş evli (% 2,41), 13 sahâbî altı evli (% 2,85), 9 sahâbî ise yedi ve daha fazla (% 1,97) evlidir. Ortalama eş sayısının ise 1,82 olduğu görülmektedir. Sahâbîler arasında 17 kişinin ise evlenmedikleri tespit edilmiştir. Bu sahâbîlerin cariyelerinden çocukları olmuş, nesilleri bu şekilde devam etmiştir.

Toplumda evlenmeyip de cariyeler yoluyla çocuk sahibi olan sahâbilerin hür kadınlar ile evlenememlerinin sebebinin o dönem evliliklerini en büyük masraf kalemi olarak görülen mehirdir. Bunun yanında kişinin hür bir kadınla evlendiğinde evin reisi olarak nafaka sorumluluğunu istenilen düzeyde gerçekleştirecek maddi yeterliliğe sahip olmaması da diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰

Bu istatistiksel rakamlardan hareketle Hz. Peygamber döneminde toplumda çeşitli faktörlerden dolayı sahâbilerin 2/3 (%67) gibi büyük çoğunluğunun tek evli oldukları anlaşılmaktadır. Sebeplerini ileride de arz edeceğimiz gibi aralarından daha fazla evlilik yapanlar da bulunmaktadır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere toplumda tek evlilik yapanların oranı çok daha fazladır ve topluma tek evlilik hâkimdir.

Şekil-2 Belazûrî'ye Göre Çok Evlilik Oranları

Belazûrî'nin *Ensâbü'l Eşrâf* adlı eserini baz alarak yaptığımız istatistiksel çalışmanın oranları ise aşağıdadır. Bu çalışmada 775 kişinin evlilik hayatı ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Burada zikredilen isimlerin bir çoğu Belazûrî'nin eserinin yapısı gereği Câhiliye Dönemi'nde yaşamış veya İslâmî dönemi görmesine rağmen müşrik olarak ölmüş isimlerden oluşmaktadır. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında

⁷⁰ Sahâbilerin eşlerinin isimleri ile çocuklarının cinsiyetleri ve sayılarının verildiği tablo için bkz. Ahmet Acarlıoğlu, *Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, (İstanbul, Siyer Yayınları, 2019), s. 378.

verilen isimlerin tamamı sahâbîlerden oluşmaktaydı. Burada müşrikleri istatistiğe dahil etmemizin sebebi o dönem evliliklerinin geneli için çok evlilik ile alakalı bir kanaatin oluşması içindir. Bu çalışmaya göre tek evlilik yapan erkeklerin oranı %85, iki evlilik yapanların oranı % 8,5, üç evlilik yapanların oranı % 2,58, dört evlilik yapanların oranı % 0,9, beş evlilik yapanların oranı %1,03, altı evlilik yapanların oranı % 0,77, yedi ve daha fazla evlilik yapanların oranı ise % 1,03 olarak gerçekleşmiştir.⁷¹

Rakamlara bakıldığında İbn Sa'd ile Belazûrî baz alınarak yapılan iki ayrı çalışmada ortaya çıkan rakamlar arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise Belazûrî'nin *Ensâbü'l Eşrâf* adlı eserinin bir nesep kitabı olması ve kabileleri ele alırken bilinen en eski kişiye gitmesi ve onun hakkında elde ettiği bilgileri aktarmasıdır. Takdir edileceği üzere İslâm'dan önceki dönem hakkındaki bilgilerin doğruluk ihtimali daha zayıftır. Bunun yanında İslâm'dan evvel cariyeler kişinin malı mesabesinde olup o dönem ümmü veled anlayışı olmadığından bu hususta verilen bilgilerin sıhhati de zayıf olacaktır. Bilindiği üzere İslâm'dan önce bir kişi cariyesinden çocuğu olduğunda buna sahip çıkmıyor ve onu da köle olarak görüyordu. Bu sebepten kişinin cariyesinden olma çocuklarının sayısı hususunda da tam bir bilgiye ulaşmak zordur.

Sonuç

Hiz. Peygamber (s.a.s.) döneminde sahâbîler arasında çok kadınla evlilik sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ilk sebebi Arap aile yapısının buna müsait olmasıdır. O dönem İslâm toplumunun katmanları değerlendirildiğinde çok kadınla evliliğin her katmanda yer alan sahâbîler arasında aynı düzeyde yankı bulmadığı görülür. Bunun temel sebebi, onların maddi durumlarının birbirlerinden farklı olmasıdır. Maddi olarak fakir olan sahâbîlerin evlilik önündeki en büyük engel olarak kabul edilen mehri dahi verecek durumda olmadıkları ve bir çoğunun ümmü veledlerden çocuk sahibi oldukları ya da tek evliliği ancak gerçekleştirebildikleri görülür. Bundan dolayı ortalama çocuk sayılarının da gayet az olduğu müşâhade edilir.

Çok kadınla evlilikte aile kültürünün ne kadar önemli olduğu ensârdan önde gelen sahâbîlerin aile hayatları değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılır. Zira ensâr kadınlarının muhâcir kadınlara göre ailede daha fazla söz sahibi olduğu bilinmektedir. Muhacirler arasında eş sayısı ve çocuk sayısı yüksekken ensâr arasında ise daha düşük olduğu görülmektedir.

⁷¹ Belazûrî'nin *Ensâbü'l Eşrâf* adlı eseri baz alınarak yapılan tabloyu görmek için bkz. Acarlıoğlu, *Hiz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), Ekler Tablo- 2.

Hız. Peygamber dönemi denildiğinde insanların gözünde çok kadınla evlilik canlanmasına rağmen bu konuda yapılmış akademik çalışmalara bakıldığında tahmin edilenden daha farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır.⁷² İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l Kübrâ* adlı eserinde yer alan sahâbî biyografileri göz önünde bulundurularak yaptığımız istatistiksel çalışmada Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde toplumda çeşitli faktörlerden dolayı sahâbîlerin 2/3 (%67) gibi büyük çoğunluğunun tek evli oldukları anlaşılmaktadır. Bu rakamlar bize sahâbî toplumunda zannedildiği gibi çok evliliğe aşırı bir meyil olmadığını, çok evlilik yapanların daha çok iki evli olduklarını ortaya koyar.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Muhammed Abdulğani. *Zevcâtü'n Nebî ve Esbâbü Teaddüdi Zevâcihi*. Kahire: Mektebetü Medbuli, 1988Acarlıoğlu, Ahmet. *Hız. Peygamber Döneminde Aile Hayatı*. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019).

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybani Ahmed b. Hanbel, (ö. 241/855). *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.

Aişe Abdurrahman bt. Şatı. *Rasulullah (sav) Efendimizin Kızları ve Torunları*. Çev. İsmail Kaya. Üçüncü Baskı. Konya: Uysal Kitabevi, 1991.

Âişe Abdurrahman bt. Şatı. *Resûlullah (sav)'in Hanımları (Annelerimiz)*. Ter. İsmail Kaya. Konya: Uysal Kitabevi, 1987.

Aydın, Mustafa. *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı*. Pınar Yayınları, 1991.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*, Haz. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Belazûrî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud (ö.279/892): *Ensâbü'l Eşrâf*, Thk.Süheyl Zekkar, Beyrut-Riyad Zerkay: Darü'l Fikir, 1997.

Birekul, Mehmet-Yılmaz Mehmet. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya. Yediveren Yayınları, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fi Buhârî, (ö.256/870). *Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.

Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî Tarihi'l Arab Kable'l İslâm*. I-X. Bağdat Üniversitesi. 1413/1992.

Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, İkinci Basım. Konya: S.Ü.Yayınları, 1988.

Çağrı, Mustafa. "Asr-ı Saadet'te Oluşan İslâm Ahlâkı", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm- 3. Ensar Yayınları. İkinci Basım. 2007, 21-85.

⁷² Mehmet Birekul'un yaptığı çalışmada ise 671 aile'den 542'sinin tek evli olduğu tespit edilmiştir. Birekul, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*, s. 137.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî, (ö.255/868). *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.

Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem*, 1/2, (2003).

Demircan, Adnan. "Cahiliye ve Hz Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 1. cilt, 2. sayı, 9-32.

Demircan, Adnan. *H. Peygamber'in (s.a.s.) Ailesi*, (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2014).

Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.

Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık Ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 1995, 97.

Erten, Hayri. "Aile Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Mart: 2004 (1).

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri". *Türk Aile Ansiklopedisi*. Ankara: 1991.

Gökçe, Birsen. "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile Yazıları-4*. Ankara: Tcbaak, 1990.

Günaltay, M. Şemsettin. "İslâmdan Önce Araçlar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikâh İşleri". *Bellekten* (60/15) Ankara: 691-708.

Günaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*. Sad. Mehmet Mahfuz Söylemez - Mustafa Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu, 2013.

Halife b. Hayyat. *Tarihü Halife b. Hayyat*. Thk. Dr. Mustafa Necib Fevz - Dr. Hikmet Kestli Fevz. Beyrut-Lübnan: Darul Kütübü'l İlmiyye, 1995.

İbn Abdilber, Ebû Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en Nemri el-Kurtubî (ö. 463/1070). *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l Ashâb*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Daru'l Cîl, 1992.

İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed İbn Habîb. *Kitâbü'l Muhabber*. Thk. Dr. İlze lihtein y.y.: Darü'l Âfâk el-Cedîde, t.y.

İbn Hacer, Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî (ö. 852/1448). *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Darül Kütüb el İlmiyye, H. 1415.

İbn Hacer, Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî (ö. 852/1448). *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*. Trc. Naim Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

İbn Hacer, Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî (ö. 852/1448). *Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi*. Trc. Naim Erdoğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm (ö. 213/828). *es-Sîretü'n-Nebevîyye*. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmiri. Trablus-Şam: Darül Kitabil Arabî, 1990.

İbn İshâk. *es-Sîretü'n-Nebevîyye*. Thk. Ahmed Ferid el-Mezîdi. Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, 2004.

İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1372). *el-Bidâye ve'n Nihâye*. Thk. Ali Şîrî. y.y.:Darü lhyâü't Tûrâsi'l Arabî, t.y.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zühri İbn Sa'd (ö. 230/845). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebe Hancı, 2001/1421.

İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, (ö.597/1201). *el-Muntazam fî Târîhi'l Ümeme ve'l Mülûk*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Darü'l Kütüb el İlmiyye, 1992.

el-İsfehânî, Ebi'l Ferec Ali b. el-Hüseyn el- İsfehânî (ö. 356/976). *Kitabu'l Eġânî*. Thk. Dr. İhsan Abbas. Üçüncü Baskı. Beyrut: Darü's Sadr, 2008.

el-İsfehânî, Ebü'l Ferec Ali b. el-Hüseyn el- İsfehânî (ö. 356/976). *Kitabu'l Eġânî*. Thk. Dr. İhsan Abbas. Üçüncü Baskı, (Beyrut: Daru's Sadr, H. 1429-2008).

Kamil, Ali Kevser-Salim, Öġüt. "Çok Evlilik". *DİA*. 1993. 8: 365-369.

Kandemir, Yaşar. *Örneklerle İslâm Ahlâkı*. İstanbul: Raġbet Yayınları, 2000.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. Yedinci Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kazıcı, Ziya. *H. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*. Altıncı Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

Mâlik b. Enes, (Yahyâ b. Yahyâ rivayeti). *el-Muvattâ*. İstanbul: Çaġrı Yayınları, 1981.

Muhammed Halef. *Nizâmü'l Üsra ve'l Müctema' fi'l İslâm*. Amman: Darul Fikir, 1436/2015.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. İstanbul: Çaġrı Yayınları, t.y.

Nesâî. *es-Sünenü'l-Müctebâ*. İstanbul: Çaġrı Yayınları, t.y.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l Arabî, 1392.

en-Nüveyrî, Şihâbu'd-Din Ahmed b. Abdulvehhâb Nüveyrî (ö. 733/1332), *Nihâye-tü'l 'Ereb*. Thk, Dr. Müfîd Kumeyha - Dr. Hasan Nuruddîn. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 2004.

Önkâl, Ahmet. *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, İsra Yay., Yedinci Baskı, Konya, 1992.

Savaş, Rıza. "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. 3: 89. İkinci Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

- Savaş, Rıza. *Raşit Halifeler Döneminde Kadın*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- Schacht, Joseph. "Ümmü Veled". *MEB İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: 1986).
- Seyyid Mahmud Şükri Alûsî el-Bağdadî. *Bülûğ'u'l Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l Arab*. Thk. Mahmut Behcet Eleseriy. Beyrut, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, t.y.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerîr b. Yezid Taberî, (ö. 310/922): *Târîhi'r-Rüsul ve'l-Mülûk*. Thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim. İkinci Baskı. Mısır: Daru'l Marife, t.y.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizi (ö.279/892). *Câmiü't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakid el-Eslemi Vakidi (ö. 207/823). *el-Meğazi*. Thk. Marsden Jones. 3. Baskı. y.y.: Darü'l Kütüb, 1984.
- ez-Zehebî, Şemsu'd Din Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî (ö. 748/1347). *Târîhü'l İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîri ve'l A'lâm*. Thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî. Beyrut:Darü'l Kitabü'l Arabiyye, 1993.